ЛІНГВІСТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА: НА ПЕРЕТИНІ ГУМАНІТАРНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК

Н. Трач

Національний університет „Києво-Могилянська академія”, м. Київ, вул. Сковороди, 2, e-mail: krasiya@yahoo.com

У XX столітті виникло чимало лінгвістичних дисциплін: структурна, математична, корпусна, прикладна, гендерна, юридична лінгвістика, етнолінгвістика (лінгвістична антропологія), психо-, соціолінгвістика тощо. Ці галузі сучасного знання почали розвиватися на перетині різноманітних наук: лінгвістики та математики, інформатики, філософії, логіки, етнології, психології, соціології, етнографії, фольклористики, правознавства тощо.

Залучення знань з інших галузей не тільки вдосконалювало саму лінгвістику, її методологічний інструментарій, а й допомагало глибше аналізувати й розуміти явища суміжних наук: „Соціолінгвістика, психолінгвістика, математична лінгвістика і т.д., котрі бурхливо розвиваються й цілком виправдовують своє існування, також не виявились внутрішньо суперечними і конгломератними дисциплінами чи дисциплінами, що виходять далеко за межі лінгвістики й обривають з нею всі зв’язки. Вони тільки чітко визначили аспект, в якому формується і функціонує мова чи в котрому її вивчають” [16, с. 306].

Лінгвістичний поворот філософії XX століття, без сумніву, розпочався з праці швейцарського лінгвіста Ф. де Сосюра „Курс загальної лінгвістики”. Вперше вчений визначив мову як систему, розробив структуру мовного знака, висловив припущення щодо подальшого розвитку лінгвістики. Важливими є міркування Ф. де Сосюра щодо соціального характеру мови: „Мова існує в колективі як сукупність відбитків, відкладених у кожного в мозку, на зразок словника, цілком тотожні примірники якого були б у користуванні багатьох осіб. Отже, це щось таке, що є у кожної особи, але водночас є загальним для всіх і перебуває поза волею тих, хто ним володіє” [15, с. 32]. Таким чином вчений започаткував вивчення не тільки внутрішньо-, а й позамовних чинників. Також слід зазначити, що Ф. де Сосюр наголосив на суттєвості комунікативної

функції мови: „Вона (мова) є сукупністю мовних навичок, що дозволяють людині розуміти інших і бути для них зрозумілою” [15, с. 100].

Отже, починаючи з математичних експериментів та пошукувань, наприкінці століття лінгвістика набирає виразного антропологічного звучання: „В цій останній чверті XX сторіччя видається все очевиднішим, що цікавитися мовою – це насамперед цікавитися людиною, яка застосовує її у своєму спілкуванні. (...) Суб’єкт, поза всяким сумнівом, має бути в центрі її зацікавлень, але як суб’єкт-мовець, а не просто як чиста суб’єктивність, наділена даром мови” [1, с. 486].

Аналізуючи же сучасний стан філософії, французька дослідниця Жаклін Рюс стверджує, що сьогодні людство переживає „золотий вік теорії мови”, як у філософському, так і в лінгвістичному планах. Сьогодні лінгвістика виступає як базова дисципліна: про її важливість свідчить повсюдна наявність моделей, запозичених у відомих лінгвістів Ф. де Сосюра та в Р. Якобсона, у багатьох сучасних наукових розвідках з антропології, психоаналізу, філософії тощо [9, с. 467].

Лінгвістична антропологія (етнолінгвістика) виникла в першій третині XX століття на межі лінгвістики, етнології, історії й етнографії й, насамперед, пов’язана з іменами етнографа Ф. Боаса і мовознавця й етнографа Е. Сепіра. Вона виходить із уявлення про те, що „мова вважається основним, найяскравішим і стійким показником етносу” [16, с. 311]. До цього показника долучаються „менш стабільні й більш мінливі ознаки: єдності території, культури, етнічної (національної) самосвідомості, державного утворення, господарського (економічного) ареалу, соціального організму, насамкінець, антропологічного типу” [16, с. 311]. Лінгвістична антропологія вивчає мову відповідно до певних структурних утворень, а саме: мова й етнос, мова й культура, мова і народний менталітет, мова і міфологія. Важливу роль у формуванні мови вчені відводять історичним чинникам: „Однак структура етносу більш історично мінлива і пов’язана із соціально-економічними та державно-політичними процесами і перетвореннями, котрі мають значний вплив на співвідношення мова: етнос” [16, с. 311].

Про важливість дослідження мови права говорив ще „батько лінгвістики” Ф. де Сосюр: „Високий рівень культури сприяє розвитку деяких спеціальних мов (юридична мова, наукова термінологія тощо)” [15, с. 34]. Юридична лінгвістика зароджується насамперед у працях французьких дослідників. На сьогодні ця галузь розвинена у Франції, Німеччині, Росії, Англії, Сполучених Штатах Америки, Канаді, Польщі та ін. країнах.

У кожній із країн юридична лінгвістика має окреслене коло досліджень відповідно до стану національного права та розробленості юридичної термінології. Так для канадської юридичної лінгвістики найактуальнішими є проблема двомовності та узгодженості англійського та французького варіантів законів. Польські дослідники застосовують структуралістські схеми до сфери судочинства (структура судового процесу), значну увагу приділяють проблемам перекладу юридичних текстів (особливо актуальними ці проблеми стали після вступу Польщі до ЄС); також намагаються окреслити мову права в соціолінгвістичному аспекті, зокрема визначити її соціолінгвістичний статус: професійний діалект, окреме надмовне утворення, мовний реєстр тощо та провести класифікацію і розрізнення в межах юридичної лінгвістики: мова права, мова законодавства, мова юридичної науки тощо [18].

В англомовній літературі велику частину досліджень займає судова лінгвістика (*forensic linguistics*), котра розглядає мову як елемент судового доказу (розрізнення діалектів, правильне транскрибування судових аудіозаписів тощо) [17, 19]. Російські юрислінгвісти зосереджують свою увагу на дослідженні лайки, нецензурної лексики, судових справ, пов'язаних із образою гідності особи.

В Україні юридична лінгвістика – відносно нова дисципліна, яка почала розвиватися в роки незалежності під час формування законодавства України. Особливого розвитку набула під час розроблення та прийняття Конституції України, нових редакцій Цивільного, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України. Вперше в український науковий обіг термін „юридична лінгвістика" вводить мовознавець Ю. Прадід [5, 6]. Вчений також окреслює тематичне поле досліджень нової наукової дисципліни. Серед основних напрямків юрислінгвістики в Україні він відзначає: „сприяння в розв'язанні теоретичних проблем самої юридичної науки; удосконалення мовного забезпечення законодавчої практики, удосконалення лінгвістичної підготовки, усного та писемного мовлення правоохоронних і судових органів" [5, с. 22].

Юридична лінгвістика в Україні пов'язана з лінгвістичною антропологією (етнолінгвістикою). Так дослідження української правничої термінології як учені мовознавці, так і юристи пов'язують насамперед з історичним розвитком українського народу, зокрема з процесами русифікації в період СРСР: „Першопричиною недосконалості національної правничої термінології є те, що Україна впродовж багатьох віків не мала реальної власної державності. Не секрет, що правні акти Української РСР, багато з яких чинні й сьогодні, за незначними винятками являють

собою не оригінальні тексти, а переклади з російської. Це призвело до штучності багатьох термінів та термінологічних конструкцій, спричинило певну невідповідність окремих українських термінів означуваним поняттям" [2, с. 88]. Відповідно до курсу радянської влади на злиття мов як наслідок сучасна правнича українська термінологія перенасичена суржиковими конструкціями та кальками з російської мови (на кшталт *володілець, довіритель, векселедержатель* тощо).

Тож більшість досліджень сучасної юридичної лінгвістики в Україні присвячено питанням дотримання мовної норми в законодавстві, мовленні правоохоронних органів тощо [4, 10, 14]. Ця проблема набирає ще більшої актуальності у зв'язку з потребою остаточної уніфікації та стандартизації юридико-термінологічного лексичного фонду. На думку Ю. Прадіда, аспект термінології в юрислінгвістиці „безумовно, є надзвичайно актуальним сьогодні, коли готуються сотні нових законів, постанов тощо [5, с. 24].

Українська юридична лінгвістика тісно переплетена і з соціолінгвістикою, зокрема з таким розділом, як жаргонологія. Ґрунтовне дослідження правничого жаргону якраз на часі; наразі маємо цікаву розвідку П. Селігея про назви агентів спецслужб [11] та певні зауваги окремих культурних діячів України. Так відома українська письменниця Оксана Забужко у статті „Мова і право" говорить про взаємозв'язок офіційної і кримінально-жаргонної мови: „Відповідно й у мові своїй соціальне „дно" відштовхується насамперед від мови офіційної, правної – мови влади: невипадково чи не єдиний варіант україномовного „блатного" арго в 20-му столітті дає Галичина, де ще від австро-угорських часів, як-не-як, діяло україномовне ж таки судочинство" [3, с. 11]. Порівнюючи російську та українську мови права О. Забужко доходить висновку про відносну „чистоту" української правної мови від кримінально-жаргонних нашарувань: „У нас же за „новою" державною мовою такої інерції нема, не склалася, тут ще можна починати „з чистої сторінки", орієнтуючись відразу на стандарти, прийняті в країнах – членах Ради Європи. Інакше кажучи, українська як мова права дає країні ще один шанс розпрощатися з нашим – хай яким липким та невідчепним – „совковим" минулим" [3, с. 13].

Мову права можна розглядати і як ускладнений професійний жаргон. У Сполучених Штатах Америки та в західноєвропейських країнах відомий рух за спрощення мови права, котра отримала спеціальну назву ліґаліз (*ligalease*). Подібна проблема виникає і в Україні. Засилля іншомовних запозичень в сучасному правничому та політичному лексиконі,

очевидно, ускладнює розуміння права пересічними громадянами. Цій проблемі також присвячено деякі публікації [8]. Цікавою галуззю юридичної лінгвістики, безумовно, є судова лінгвістика і судова риторика зокрема. В Україні ця галузь перебуває на початковому етапі розвитку, відомі лише окремі публікації [13]. Надзвичайно актуальними є аналіз зразків судових промов відомих юристів України та вироблення національної моделі судової риторики.

Отже, перспективи розвитку юридичної лінгвістики в Україні очевидні. Тісно переплітаючись з такими галузями лінгвістики, як лінгвістична антропологія (етнолінгвістика), соціолінгвістика, термніознавство, прикладна лінгвістика, нова галузь знання поступово завойовує своє „місце під сонцем" серед інших наук гуманітарного та соціального профілю.

Список використаних джерел:

1. Ажеж К. Людина слів // Поступ сучасних ідей. – С. 486–488.
2. Головатий С., Зайцев Ю., Усенко І. Правнича термінологія і державотворчий процес // Українське право. – 1995. – №1 (2). – С. 88–94.
3. Забужко О. Мова і право // Урок української. – 2003. – №2. – С. 11–13.
4. Зайцев Ю. Юридико-технічна неунормованість законодавства як джерело порушення прав людини // Права людини в Україні: стан справ, проблеми, перспективи. – К.: КМ Академія, 2003. – С. 25–28.
5. Прадід Ю. Юридична лінгвістика (проблематика досліджень) // Мовознавство. – 2002. – №4–5. – С. 21–25.
6. Прадід Ю. Юридична лінгвістика як наука і навчальна дисципліна // Право України. – 2002. – №7. – С. 102–106.
7. Прадід Ю. Юридическая лингвистика в Украине: вчера, сегодня, завтра // http://irbis.asu.ru/mmc/juris5/3.ru.shtml
8. Р. Ж. Ньюсмейкери, плеймейкери... Навіщо їх імплементуємо? // Урок української. – 2006. – №1–2 (83–84). – С. 20–21.
9. Поступ сучасних ідей : панорама новітньої науки. – К.: Основи, 1998. – 669 с.
10. Сахаров Г. Мовні помилки у перекладах міжнародних правничих документів // Українське право. – 2000. – №1. – С. 220–222.
11. Селігей П. Делікатна професія у дзеркалі мови // Мовознавство. – 2004. – №2–3. – С. 34–47.